

УДК 811.112.2'42

МОВНИЙ КОНТЕКСТ ЯК ІНДИКАТОР КОНВЕРЗАЦІЙНИХ ІМПЛІКАТУР У РЕАКТИВНИХ ХОДАХ ДІАЛОГІЧНОГО ДИСКУРСУ

Сидорова М.О.

Харківський національний педагогічний університет
імені Г.С. Сковороди

Стаття присвячена встановленню типів конверсаційних імплікатур та ступеня їхньої залежності від мовного та позамовного, дискурсивного, контексту. Вивчення емпіричного матеріалу дозволило встановити три типи конверсаційних імплікатур – дедуктивні, індуктивні та абдуктивні. Виявлені імплікатури реалізуються у діалогічному дискурсі за допомогою законів логіки. Встановлення та виведення дедуктивних та індуктивних імплікатур базується на законах дедукції та індукції. Абдуктивні імплікатури є цілком залежними від дискурсивного контексту та гіпотези мовця.

Ключові слова: абдукція, дедукція, діалогічний дискурс, дискурсивний контекст, індукція, імплікатура

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку прагмалінгвістичної науки увагу вчених привертає не тільки функціонування діалогічного дискурсу як такого, але також той факт, які мовні та позамовні засоби можуть слугувати індикаторами імплікатур у реактивних ходах німецькомовного діалогічного дискурсу. Зокрема, науковій рефлексії піддаються такі реактивні висловлення, які не містять граматичних та лексичних індикаторів імплікатури. Індикатором імпліцитного смислу у такому випадку у реактивному висловленні виступає мовний контекст та пресупозиційні знання партнерів по комунікації.

Аналіз досліджень та публікацій. За характеристиками імплікатур у реактивних ходах діалогічного дискурсу вчені слідом за Г. П. Грайсом [12] виокремлюють конвенційні та конверсаційні імплікатури. Під конверсаційними імплікатурами прийнято розуміти такі імплікатури, які не містять індикаторів на мовному рівні та виво-

дяться на базі загальних знань комунікантів та дискурсивного контексту [9]. На сучасному етапі прагмалінгвісти виокремлюють у межах конверсаційних імплікатур дедуктивні та індуктивні імплікатури [2, с. 243; 11, с. 51; 13, с. 125], які розглядаються як з точки зору класичної логіки [8], так і на предмет їхньої ролі у політичному [3], аргументативному [5] чи розмовному дискурсі [1].

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Матеріалом цього дослідження є три типи конверсаційних імплікатур – дедуктивні, індуктивні та абдуктивні, які розглядаються у сучасній лінгвістиці не на достатньому рівні.

Мета статті. Головною метою даного дослідження є встановлення властивостей дедуктивних, індуктивних та абдуктивних імплікатур у німецькомовному діалогічному дискурсі та визначення особливостей їхнього функціонування у дискурсі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Проведене дослідження дозволило встановити, що різниця між дедуктивними, індуктивними та абдуктивними імплікатурами полягає в тому, що дедуктивні та індуктивні імплікатури ґрунтуються на законах логічного висновку – дедукції та індукції, а абдуктивні імплікатури – лише на гіпотезах мовця.

Розгляд **дедуктивних імплікатур** не є можливим без використання принципів класичної логіки у поєднанні з мовними формами. А. Ф. Еккерт зазначає, що, говорячи про співвіднесеність логічних та мовних форм, найчастіше мають на увазі поняття та судження, з одного боку та слово (словосполучення) та речення – з іншого [8, с. 1].

Слід зазначити, що логічний зміст будь-якої значущої одиниці мови визначається комунікативним навантаженням. Іншими словами, зміст мовної одиниці визначається тими відносинами, у які вона вступає з іншими мовними одиницями у рамках змісту, що заданий текстом, а також у рамках того поняття-умовивіду, який закладений у цей текст [8, с. 2]. Підтвердженням цьому може слугувати такий приклад, у якому загальний висновок з реактивного висловлення можна зробити на підставі а) загального знання комунікантів про те, що більшість людей укладає шлюб по любові, б) на підставі ситуативного знання, яке надає сам мовець, про те, що він перебував у шлюбі.

(1) [Шериф намагається відвести п'яного завсідника бару додому]

– *Waren Sie schon mal verliebt?*

– *Wie bitte?*

– *Waren Sie schon mal so verrückt nach jemandem, dass es Ihnen das Herz aus dem Leib zerreißt?*

– *Sie vergessen, dass ich mal verheiratet war.* (+> *Ich war verliebt*) («*The Vampire Diaries*»)

1. *Normalerweise heiratet man aus der Liebe.*

2. *Ich war verheiratet.*

3. *Ich war verliebt.*

ИХ: **Q (p)**

РХ: **A (q) +> A (p)**

Оскільки дедукція, тобто такий висновок, який робиться щодо окремого предмету класу на підставі загального знання щодо класу у цілому, є одним з основних принципів формальної, класичної логіки, її основу складає висновок на підставі певних умовиводів. Під умовиводом при цьому мається на увазі така форма мислення, у якому з одного, двох або більшої кількості суджень виводиться нове судження [7].

Типи дедуктивних умовиводів розрізняються наявністю простих або складних суджень та їхнього комбінування у єдиній структурі. Найчастіше дедуктивна імплікатура виводиться за допомогою так званого простого категоричного силлогізму. Силлогістичний умовивід являє собою таку форму умовиводу, у якій з двох суджень обов'язково впливає третє, при цьому одне з цих суджень є або стверджувальним, або заперечувальним [7, с. 64]. Так, у наступному дискурсивному фрагменті акцент робиться на пресупозиційне знання співрозмовника про те, що переважна більшість американських історій

закінчується добре, у той час як ірландські історії через практично постійну громадянську війну закінчуються досить погано:

(2) [Молодий чоловік, ірландець, розповідає своєму американському другу історію своєї родини]

«*Gab es ein Happy End?*»

«*Es ist keine amerikanische Geschichte, sondern irische*». (+> *Es gab kein Happy End*) («*Vertrauter Feind*»)

1. *Alle amerikanischen Geschichten enden gut, alle irischen Geschichten enden schlecht.*

2. *Diese Geschichte ist irisch.*

3. *Es gab kein Happy End.*

ИХ: **Q (p)**

РХ: **A (q) +> A (~p)**

Під індукцією зазвичай розуміють такий умовивід, у якому від знання частини предметів класу переходять до знання про клас у цілому, тобто індукція – це умовивід від часткового до загального.

До **індуктивних імплікатур** згідно з матеріалом дослідження належать імплікатури, що виводяться на підставі закону достатньої підстави. В законі достатньої підстави робиться акцент на те, що «ми всі повинні мислити на достатній підставі», тобто «всяка думка, всяке судження повинно мати певну логічну підставу» [7, с. 57]. Індикаторами таких імплікатур є реактивні висловлення, у яких мовець повідомляє достатню підставу для того стану справ, який він вкладає в імплікатуру. Достатньою підставою для такої імплікатури може бути причина або наслідок.

Причиною (каузальною) називають «такий об'єктивний зв'язок між двома явищами, коли один з них – причина – викликає інше – наслідок (дію)» [4, с. 183]. У розумінні причини можна також спиратися на концепцію Ю. С. Степанова, який, посилаючись на праці З. Вендлера, стверджує, що «причини – це «факти», а не «події». Факт є змістом вираження, який має мовну форму не повністю номіналізованого висловлення» [6, с. 14]. Таким чином, вираження причини є, поперше, пропозиційним, по-друге, часто імпліцитним.

Індуктивні імплікатури, що передають причину, можна проілюструвати таким прикладом, у якому мовець вказує на те, що він не може бути вбивцею, оскільки був найкращим другом вбитого, а друзі одного одного не вбивають:

(3) [Поліція допитує коло знайомих вбитого політика]

– *Haben Sie Monsieur Bellani getötet?*

– *Er war mein bester Freund!* (+> *Deshalb habe ich ihn nicht getötet*) («*Whitchblade*»)

ИХ: **Q (p)**

РХ: **E (q) +> A (p)**

Іншим видом достатньої підстави для виведення імплікатури є вказівка на наслідок дії. Так, у наступному дискурсивному фрагменті у реактивному висловленні мовець експлуатує імпліцитне знання про те, що алкоголь має сильний характерний запах та щоб позбутися цього запаху, необхідно добре провітрити приміщення:

(4) [Молоді люди, винні у смерті дівчинки, хочуть сховати тіло у квартирі спільного знайомого]

Wadowski verschränkte die Arme vor der Brust, lachte verhalten. «Du stinkst, als hättest du eine Ginstille besichtigt. Riecht die Leiche sehr nach Gin?»

«Ich habe das Badezimmerfenster geöffnet». (+> Denn die Leiche riecht sehr nach Gin) (Ecker, «Madonna», S. 116)

ИХ: Q (p)

PX: A (q) +> A (p)

Існує також ціла низка **абдуктивних імплікатур**, які виводяться тільки на підставі загального контексту без спирання на будь-які формально-логічні умовиводи.

Під абдуктивним висновком розуміється процес створення гіпотези-пояснення, яка буде здатна конкурувати за статус найкращого пояснення для найбільшої кількості наявних індикаторів із початковим поясненням [10, с. 185; 14]. Як приклад можна привести такий дискурсивний фрагмент, у якому мовець імпліцитно погоджується прийти на побачення й уточнює час та місце цього побачення, апелюючи до тих спільних знань, які мають обидва учасники комунікації:

(5) «Wann sehen wir uns wieder?» fragte er heiser. (+> Wollen wir uns sehen!)

«Ich gehe am Samstag schwimmen», sagte Angela wie nebenbei. «Ins Hallenbad. In Ihrer Nähe». (+> Wollen wir uns am Samstag im Hallenbad sehen) (Lind, «Der Mann, der wirklich liebte», S. 138)

ИХ: D (p)

PX: A (q) +> K (p)

Абдуктивний висновок дає можливість отримати доступ до інтенціонального стану адресата. За допомогою такого абдуктивного висновку є наявною можливість експлуатувати пресупозиційні знання комунікантів, до яких обидва комуніканти мають безпосередній доступ в ході комунікації [10, с. 185]. Головним критерієм, який дозволяє відділити абдуктивні імплікатури від інших конвертаційних імплікатур, є дискурсивний контекст як основний індикатор таких імплікатур. Пресупозиційні знання залучаються також і при дедуктивному, і при індуктивному висновку, однак, якщо мова йде про абдуктивний різновид конвертаційних імплікатур, вирішальне значення має гіпотеза мовця щодо змісту імплікатури, яка базується на пресупозиційному знанні. Так, у наступному дискурсивному фрагменті мовець імпліцитно дає зрозуміти співбесіднику, що не виконав те, що від нього вимагають, вказуючи на ті справи, якими зайнятий:

(6) [Поліція розшукує викрадача дівчат – приватного вчителя музики]

– Warst du schon dort?

– Ich bin gerade dabei, den Bekanntenkreis zu überprüfen: Lehrer, Mitschüler, Freundinnen. (+> Ich war dort noch nicht) («Kommissar Rex»)

ИХ: Q (p)

PX: A (q) +> A (~p)

При цьому необхідно також враховувати те, що для вдалої реалізації абдуктивної імплікатури не може бути декількох варіантів можливого висновку у даному контексті. Як приклад можна навести такий дискурсивний фрагмент, у якому мовець імпліцитно відкидає припущення свого сина про те, що батько може повернутися з війни. При цьому висновок робиться тільки на базі знання про те, що після закінченні війни пройшло вже десять років.

(7) [Пенелопа вже не очікує чоловіка з війни та намагається влаштувати своє особисте життя, батька очікує тільки син]

TELEMACH Und wenn er zurückkommt?

PENELOPE Zehn Jahre sind seit dem Ende des Krieges vergangen. (+> Er kommt nicht) (Jarzyna, «Ariteia», S. 23)

ИХ: Q (p)

PX: A (q) +> A (~p)

Висновки та пропозиції. Підсумовуючи все вищезазначене, можна зробити висновок про те, що, по-перше, дедуктивні імплікатури реактивних висловлень німецькомовного діалогічного дискурсу виводяться на основі посилок логічного силогізму, які містяться у ретроспективному мовному контексті та в пресупозитивному фонді комунікантів. По-друге, завдяки проведеному дослідженню можна стверджувати, що індуктивні імплікатури виводяться на основі достатньої підстави, яка міститься у реактивному висловленні у вигляді вказівки на причину так наслідок предикованої в імплікатурі дії. По-третє, абдуктивні імплікатури, відмінною особливістю яких є гіпотеза мовця на базі пресупозиційних знань, найбільш залежать від дискурсивного контексту, тому їхній вивід є найменш вірогідним.

Перспективи дослідження вбачаються у подальшому, поглибленому, вивченні взаємозв'язку загального дискурсивного контексту та тієї імплікатури, яку мовець вкладає у своє повідомлення, а також у вивченні функціонування дедуктивних, індуктивних та абдуктивних імплікатур за межами діалогічного дискурсу.

Список літератури:

1. Бахарева Е.Н. Диалог как сфера реализации умозаключения (на материале английского языка): автореф. дис. ... канд. филол. наук: спец. 10.02.04 «Германские языки» / Елена Николаевна Бахарева. – Нижний Новгород, 1999. – 16 с.
2. Безугла Л.Р. Вербалізація імпліцитних смислів у німецькомовному діалогічному дискурсі / Л.Р. Безугла. – Харків: ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2007. – 332 с.
3. Ильичева Е.О. Прагматика дедуктивных умозаключений в политическом дискурсе: автореф. дис. ... канд. филол. наук: спец. 10.02.19 «Теория языка» / Е.О. Ильичева. – Барнаул, 2007. – 20 с.
4. Мозгова Н.Г. Логіка / Н.Г. Мозгова. – К.: Каравела, 2007. – 248 с.
5. Пірог І.І. Аргументація в сучасній німецькій публіцистиці: прагмалінгвістичний аспект: дис. ... канд. филол. наук: 10.02.04 «Германські мови» / Інна Іванівна Пірог. – К., 2009. – 209 с.
6. Философия языка в границах и вне границ: Пространства и миры – «новый», «воображаемый», «ментальный» и прочие / [Ю.С. Степанов, В.В. Прокопенко, Ю.И. Святко и др.]; науч. ред. тома Д.И. Руденко. – Т. 2. – Харьков: Око, 1994. – 176 с.
7. Челпанов В.Г. Учебник логики / В.Г. Челпанов. – М.: Науч. биб-ка, 2010. – 128 с.

8. Эккерт А.В. Способы выражения умозаключения в современном немецком языке (к диалектике взаимодействия эксплицитного и имплицитного логического содержания основных единиц языка): автореф. дис. ... канд. филол. наук: спец. 10.02.19 «Теория языка» / А.В. Эккерт. – М., 1991. – 23 с.
9. Bach K. Conversational implicature / K. Bach // Pragmatics II. – Vol. III. – P. 235–276.
10. Bartelborth Th. Abduktion, Verstehen, Implikaturen / Th. Bartelborth // Siebel M. (Hg.) Kommunikatives Verstehen. – Leipzig: Leipziger Univer. Verl., 2002. – S. 183–197.
11. Coulmas F. Rezeptives Sprachverhalten. Eine theoretische Studie über Faktoren des sprachlichen Verstehensprozesses / F. Coulmas. – Hamburg: Buske, 1977. – 301 S.
12. Grice H.P. Logic and Conversation / H.P. Grice // ders. Studies in the Way of Words. – Cambridge (Mass.), L.: Harvard Univ. Press, 1991. – P. 22–40.
13. Levinson S.C. Pragmatik / S.C. Levinson; ins Dt. üb. von M. Wiese. – Tübingen: Niemeyer, 2001. – 476 S.
14. Schoch D. Computationale Abduktion / D. Schoch // Kommunikatives Verstehen. – Leipzig: Leipziger Univer. Verl., 2002. – S. 198–219.

Джерела ілюстративного матеріалу:

1. Ecker Ch. Madonna / Christopher Ecker. – Halle: Mitteldeutscher Verlag, 2007. – 461 S.
2. Jarzyna G. Areteia / Grzegorz Jarzyna // Theater, Theater: Aktuelle Stücke 20/10. – Fr./M.: Fischer, 2010. – S. 19–39.
3. Kommissar Rex [Електронний ресурс] – Режим доступа: http://vk.com/videos-27211409?section=album_44106427
4. Lind H. Der Mann, der wirklich liebte / Hera Lind. – München: Diana, 2012. – 367 S.
5. Vampire Diaries [Електронний ресурс] – Режим доступа: http://vk.com/videos-27211409?section=album_44191624
6. Vertrauter Feind [Електронний ресурс] – Режим доступа: http://kinox.to/Stream/Vertrauter_Feind.html
7. Witchblade [Електронний ресурс] – Режим доступа: http://vk.com/videos-27211409?section=album_44393663

Сидорова М.О.

Харьковский национальный педагогический университет имени Г.С. Сковороды

ЯЗЫКОВОЙ КОНТЕКСТ КАК ИНДИКАТОР КОНВЕРЗАЦИОННЫХ ИМПЛИКАТУР В РЕАКТИВНЫХ ХОДАХ ДИАЛОГИЧЕСКОГО ДИСКУРСА

Аннотация

Статья посвящена установлению типов конверсационных импликатур и степени их зависимости от языкового и внеязыкового, дискурсивного, контекста. Изучение эмпирического материала позволило установить три типа конверсационных импликатур – дедуктивные, индуктивные и абдуктивные. Выявленные импликатуры реализуются в диалогическом дискурсе при помощи законов логики. Установление и вывод дедуктивных и индуктивных импликатур базируется на законах дедукции и индукции. Абдуктивные импликатуры полностью зависимы от дискурсивного контекста и гипотезы говорящего.

Ключевые слова: абдукция, дедукция, диалогический дискурс, дискурсивный контекст, индукция, импликатура.

Syodorova M.O.

Charkiw G.S. Skovoroda National Pedagogical University

LANGUAGE CONTEXT AS THE INDICATOR OF CONVERSATIONAL IMPLICATURES IN RESPONSIVE MOVES OF DIALOGICAL DISCOURSE

Summary

The article analyses the types of conversational implicatures and degree of their depending from their linguistic and non-linguistic, discursive, context. Three types of conversational implicatures are distinguished. They are deductive, inductive and abductive implicatures. Deductive and inductive implicatures are based on the principles of logic deduction and induction. Abductive implicatures are built on a hypothesis of the speaker in terms of the discursive context.

Keywords: abduction, deduction, dialogical discourse, discursive context, induction, implicature.